

بررسی کیفی اختلال‌های رفتاری دانش آموزان دیرآموز ارجاعی به کلینیک کاردرومانی

فاطمه بهنیا*

چکیده

هدف: مراد از این پژوهش بررسی کیفی اختلال‌های رفتاری دانش آموزان دختر دیرآموز بوده است. **روش:** نخست ۲۴ دانش آموز دارای اختلال رفتاری که از سوی آموزگاران به کلینیک کاردرومانی ارجاع شده بودند توسط پرسشنامه رفتاری راتسر (فرم آموزگار) مورد سنجش قرار گرفتند. سن آنها بین ۶-۸ سال بود. برای این پرسشنامه رفتاری راتسر، ۱۸ نفر دارای اختلال رفتاری بودند که با خانواده‌های آنها و آموزگارانشان نشست‌های گروهی تشکیل گردید. همچنین رفتار دانش آموزان در محیط آموزش مشاهده شد. **یافته‌ها:** نشان داد که اختلال رفتاری دانش آموز دیرآموز بیشتر از نوع واپسگی به مادران در انجام تکالیف درسی و رفتارهای خادمی (ناخن جویدن، لب مکیدن، جویدن مداد و ...) بود. اختلال در رفتارهای سازگارانه برای کاهش اضطراب ناشی از عدم موفقیت در کسب نمره ۲۰ و پیشرفت تحصیلی در شکلها گوناگون در این کودکان نیز دیده شد. **نتیجه:** اختلالهای رفتاری شایع همراه با دیرآموزی به راحتی با مشاوره با والدین و آموزگاران قابل شناسایی، راهنمایی و درمان است.

کلید واژه : اختلال رفتاری، روش بحث گروهی، کودکان دیرآموز، پرسشنامه راتر

مقدمه

امروزه ۱/۲٪ از جمعیت جوامع را افراد دارای ناتوانی هوشی تشکیل می‌دهند. درصد کودکان مرزی^۱ (بهره هوشی ۷۱ تا ۸۴) ۱۳/۵ تا ۱۴٪ می‌باشد که شمار زیادی از افراد جامعه را تشکیل می‌دهد (کابلان^۲، سادوک^۳، ۱۹۹۵). در پژوهشی پیرامون شیوع اختلال رفتاری در مراجعین به یک مرکز جامع توانبخشی پژوهشی، ۴۳/۲٪ کل مراجعین دارای

ناتوانی هوشی، ناتوانی در پردازش اطلاعات زیستی روانی است که عموماً با بهره هوشی پایین تر از بهنگار، کاهش کارآیی و سازگاری کمتر همراه می‌باشد. این حالتها نباید ناشی از سایر اختلالهای روانی بوده و در سن رشد رخ داده باشد (عشایری، ۱۳۷۶).

انکار، نامیدی، افراط و تغییر رفتاری پدر یا مادر (توجه و مراقبت زیاد، چشمداشتهای فراتر از توان کودک از روی دلسوی بیش از حد و طرد) (بهنیا ۱۳۷۵).

اختلال رفتاری نتیجه بارز آشفتگی هیجانی است (رینترت ۱۹۷۲^۱، به نقل از سیف نراقی و نادری، ۱۳۷۱). در تعریف اختلال رفتاری چهار عامل را باید در نظر گرفت که شامل: علل آشفتگی، شرح و گزارش رفتار نامناسب، زمینه و موقعیت مشاهده گر می‌باشد (سیف نراقی و نادری، ۱۳۷۱)، به طور کلی هنگامی اختلال رفتاری مطرح می‌شود که رفتار کودک مورد تایید والدین نباشد، در رفتار کودک رفتارهای برون فکنانه دیده شود، رفتار نامناسب تکرار شده و تنبیه‌های خانواده برای حذف آن بی تاثیر باشد و کودک دچار بیماری روانی نباشد (سهامی، ۱۳۷۳).

با توجه به شیوع اختلالهای رفتاری که از ۵ تا ۱۵ درصد گزارش شده است (محمدیان، ۱۳۶۸) و از اختلالات شایع کودکان دچار ناتوانی هوشی می‌باشد، در صورت بروز، روابط بین فردی را مختلف می‌کند، رشد روانی، هوشی و عاطفی او را متوقف می‌نماید و با افت تحصیلی همراه است؛ از این رو باید به اختلالهای رفتاری کودکان دارای ناتوانی هوشی از جنبه‌های درمانی توجه ویژه نمود. در این پژوهش اختلالهای رفتاری ۲۴ دانش آموز دیرآموز ارجاعی به کلینیک کاردرومی دبستان شهید زارعی با روش بحث گروهی مورد بررسی قرار گرفته است.

روش

آزمودنیهای پژوهش را ۲۴ دانش آموز دختر دیرآموز پایه‌های آمادگی تا سوم ابتدایی تشکیل

1- integration	2-Minuchin
3- functional	4- Barker
5- dysfunction	6-overt
7- psychosomatic disorders	
8- scapegoat	9- Reinert

اختلال ذهنی در سطح دیرآموز تشخیص داده شدند. (رسولی، خسروپور، ۱۳۷۹). از این رو با توجه به گستردگی ابعاد روانی، جسمانی و اجتماعی، ضرورت درمان و کاهش عوارض ناشی از معلولیت و ارتقاء سطح استقلال شخصی - اجتماعی این کودکان الباجم بررسی‌هایی در این زمینه ضروری می‌نماید.

با توجه به نگرش یکپارچه سازی^۲ و دادن فرصت‌های مساوی برای رشد اجتماعی، آموزشی و حر斐ای به این افراد، متخصصان درمانی و توانبخشی نه تنها درجهت درمان ناتوانیهای رشدی می‌کوشند، بلکه در راستای از میان برداشتن با کاهش عوارض ناشی از معلولیت نیز تلاش می‌کنند. عوارض ناشی از معلولیت می‌تواند در زمینه‌های فردی و خانوادگی باشد.

این افراد عموماً در زمینه شناخت و ادراک، مهارت‌های حسی و حرکتی، مهارت‌های ارتباطی و رفتاری و کارکرد در اندامها دچار مشکل می‌باشند. به باور مینوچین^۳ هیچ خانواده‌ای از استرس‌های طبیعی به دور نیست. خانواده‌ای که دارای نظام کارکردی^۴ مناسب باشد، راههای سازگاری با استرس‌ها را کشف کرده و در راستای سلامت و پایداری خود می‌کوشد. (بارکر^۵، ۱۹۹۵). وجود یک کودک ناتوان هوشی به سبب وجود مشکلات ویژه خود و فشارهای روانی واردہ از سوی اجتماع به خانواده، می‌تواند سلامت خانواده را دچار مشکل نموده و خطر عملکرد نادرست^۶ خانواده را افزایش دهد. عملکرد نادرست خانواده بر روابط اعضاء تأثیر آشکار^۷ و یا پنهان می‌گذارد. تأثیر روابط ناجور اعضاء خانواده برای خود آنان و گاهی برای مشاورین به آسانی قابل تشخیص نیست و می‌تواند به شکلهای گوناگون بروز نماید: بیماری‌های روان‌نی^۸ احساس گناه در پدر و مادر، گناهکار دانستن یک نفر یا سپر بلا شدن^۹ یک عضو خانواده که معمولاً کودک ناتوان ذهنی، پدر یا مادر می‌باشد،

من گیرد. گزینه دوم " تاحدودی صدق می کند " نمره ۱ و گزینه سوم " کاملاً صدق می کند " نمره ۲ به آن تعلق می گیرد.

این پرسشنامه پنج گروه اختلالهای رفتاری را در کودک می سنجد که عبارتند از : بیش فعالی و پرخاشگری ، اضطراب و افسردگی ، ناسازگاری اجتماعی ، رفتار ضد اجتماعی و کمبود توجه.

در پژوهش های مختلف نقاط برتر مختلفی از ۴ نمره (سهامی، ۱۳۷۳) تا ۹ و ۱۱ (مهریار، ۱۹۹۲؛ به نقل از بهنیا، ۱۳۷۵) بکار برده شده است. در این پژوهش نقطه برش ۷ به کار برده شده و دانش آموزانی که نمرات آنها ۷ و بالاتر از آن بوده دارای اختلال رفتاری شناخته شده اند.

ب) مصاحبه معلم ، والدین ، اولیای مدرسه بصورت انفرادی

نخست دانش آموزانی که از نظر معلم به عنوان کودک مشکل دار معرفی شده بودند ، انتخاب شدند. سپس پرسشنامه رفتاری راتر ، فرم معلم تهیه و پس از آموزش لازم به کمک آموزگاران تکمیل گردید. پس از آن با پدر یا مادر هر دانش آموز دارای اختلال رفتاری به صورت انفرادی جلسه ای برگزار شد و مشکلات آنها در مورد کودکشان یادداشت گردید. پس از این مرحله ۵ جلسه بحث گروهی با والدین کودکان مشکل دار انجام گردید و مشکلات مشترک والدین به صورت جمعی بحث و بررسی شده و با همکاری آنها و ۲ نفر از آموزگاران راه حل هایی ارائه گردید که این جلسات دو ماه ادامه یافت.

ج) مشاهده دانش آموز (در کلاس درس ، حیاط ، اتاق کاردرمانی)

دانش آموزان مشکل دار در حیاط مدرسه ، کلاس درس و اتاق کاردرمانی مورد مشاهده قرار می گرفتند و نتایج مشاهدات گزارش می گردید. به بیان دیگر شدت ، زمان و شمار رخداد اختلالهای رفتاری بررسی می شد.

می دادند که نیاز به کار درمانی ذهنی و حرکتی داشته و به درمانگاه کاردرمانی مدرسه شهید زارعی ارجاع شده بودند. آموزگاران این افراد مشکلات رفتاری دیگری را نیز در مورد آنان گزارش نموده بودند. ابزارهای پژوهش عبارت بودند از :

الف) پرسشنامه رفتاری راتر (غم آموزگار) این پرسشنامه توسط راتر^۱ (۱۹۶۷) با هدف تهیه یک ابزار پایا و معنی برای بررسی اختلالهای رفتاری کودکان در مدرسه ساخته شده است.

در بررسی پایایی این پرسشنامه روی ۹۱ کودک به شیوه بازآزمایی به فاصله سیزده هفته ضریب پایایی ۰/۸۵ گزارش شده است (راتر، ۱۹۶۷). در پژوهش دیگری با بکاربستن روش دو نیمه کردن پرسشنامه ، پایایی آن ۰/۸۹ ، گزارش گردید (مهریار و همکاران ، ۱۹۹۲ ، به نقل از بهنیا ، ۱۳۷۵). عدل (۱۳۷۲) با بکاربستن روش دو نیمه کردن و بازآزمایی ضریب همبستگی این پرسشنامه را به ترتیب ۰/۶۸ و ۰/۸۵ گزارش نمود.

در بررسیهای انجام شده در زمینه اعتبار پرسشنامه راتر (۱۹۶۷) بر روی ۹۱ کودک ، ضریب توافق این پرسشنامه و تشخیص روانپزشک را ۷۶/۷٪ گزارش نموده است. این پرسشنامه به میله مهریار و همکاران (۱۳۷۰ ، به نقل از بهنیا ، ۱۳۷۵) در شیراز هنجاریابی شده است. همچنین از این پرسشنامه در پژوهش های متعددی (مهریار و همکاران ، ۱۳۶۸؛ سهرابی ، ۱۳۶۹؛ حاتمی ، ۱۳۶۹؛ براهنی و ناظر ، ۱۳۷۲؛ دلاور و سالاری ، ۱۳۷۴؛ به نقل از بهنیا ، ۱۳۷۵) استفاده شده است.

پرسشنامه راتر دارای دو نسخه است : نسخه اول (A) که پدر و مادر رفتارهای کودک را در منزل مورد بررسی قرار می دهند. نوع دوم (B) را آموزگار بر پایه رفتارهای کودک در کلاس تکمیل می کند.

در این بررسی نسخه ویژه آموزگار به کار برده شده است. این پرسشنامه دارای ۲۶ ماده سه گزینه ای است: گزینه ۱ "صدق نمی کند" که نمره صفر به آن تعلق

مشارکت پدر و مادر و آموزگار کوشش گردید که با ارائه راه حل های مناسب و کاربردی این اختلال ها از میان برداشته شده و یا کاهش یابد. همانگونه که یافته ها نشان می دهند، همسوی نظر آموزگاران در تشخیص اختلال رفتاری دانش آموزان با پرسشنامه رفتاری راتر از ۷۵٪ بود. در پژوهش بهنیا (۱۳۷۵) همبستگی نظریه آموزگار با نتایج پرسشنامه رفتاری راتر درمورد پسران ۹۳٪ و درمورد دختران ۷۵٪ گزارش گردیده است.

در این پژوهش ۴۴٪ اختلالها، مربوط به اختلال توجه و تمرکز بود. توکلی زاده (۱۳۷۵) در پژوهشی میزان شیوع کمبود توجه از نوع بیش فعالی را ۱۷٪ گزارش کرده است. در پژوهش دیگری شیوع این اختلال در دختران ۶۷٪ گزارش شده است (یوسفی، به نقل از میر فلاح نصیری، ۱۳۷۸).

در این پژوهش اختلالهای اضطرابی در کودکان به عنوان اختلال رفتار بیان شده بود. نیکل و همکاران (۱۹۷۳)، به نقل از مطلبی، (۱۳۷۸) طی پژوهشی اختلالات اضطرابی را در دختران به طور معنی داری بیش از پسران گزارش کرده اند. بهنیا (۱۳۷۵) نشان داد که میان اختلال رفتاری دختران و اضطراب مادران رابطه معنی داری وجود دارد.

وابستگی شدید برخی دانش آموزان به مادر در انجام تکالیف درسی در منزل و انجام کارهای شخصی به عنوان اختلال رفتاری از سوی مادران مطرح شد که بنظر می رسد رفتار خود آنان این وابستگی را تشدید می کرد.

کازدین^۱ و گوچمن^۲ (۱۹۹۰) به نقل از حق شناس، (۱۳۷۸) بر این باورند که ایجاد تعادل میان توجه والدین به رفتارهای سازگارانه کودک و رفتارهای مشکل دار او کاهش مشکلات رفتاری وی را در پی دارد.

در پژوهشی بر روی ۴۷ خانواده نشان داده شد که کشمکشها زناشویی و ناسازگاری والدین با یکدیگر

یافتها

بر پایه پرسشنامه رفتاری راتر از ۲۴ نفر، ۱۸ نفر دارای اختلال رفتاری بودند. ضریب همبستگی نظریه آموزگار در تشخیص اختلال رفتاری در مقایسه با پرسشنامه رفتاری راتر ۷۵٪ بود. ۴۴٪ دانش آموزان اختلال توجه و تمرکز داشتند. ۱۶٪ دانش آموزان دارای ناسازگاری گروهی بودند. ۲۲٪ دانش آموزان بیش فعالی داشتند. ۱۷٪ دانش آموزان مبتلا به سایر اختلالهای رفتاری بودند. برخی از رفتارهای اضطرابی دانش آموزان از جمله اختلالهای اضطرابی^۱ مانند شب ادراری، بی حوصلگی، وابستگی به مادر به عنوان اختلال رفتار از سوی آموزگار گزارش شده بود. حساسیت به نمره ۲۰ از سوی آموزگاران، پدران و مادران اختلالهای اضطرابی شدیدی در برخی از دانش آموزان ایجاد نموده بود.

Andeeshah
Va
Raftar
اللهبه و رفار آموزان ایجاد نموده بود.

۷۰

وابستگی شدید برخی دانش آموزان به مادر در انجام تکالیف درسی منزل و کارهای شخصی (مانند غذاخوردن، لباس پوشیدن، مرتب نمودن و سایل) سبب کاهش اعتماد به نفس و مستولیت پذیری کودک و ایجاد خستگی بیش از حد و نگرانی و وسواس در مادر شده بود. در گیریهای شدید میان پدر و مادر، قهرهای پی در پی و آگاه نبودن کودک از زمان آشتنی آنان احساس نامنی و ناسازگاری رفتاری در کودک ایجاد نموده بود.

توجه زیاد برخی مادران به دانش آموزان دیرآموز و کمبود توجه و محبت او به دیگر اعضاء خانواده (پدر، خواهران و برادران) سبب ناسازگاری اعضاء خانواده، آشفتگی و اضطراب مادر و نابسامانی خانواده گردیده بود زیرا احساس می کردند که حقوق عاطفی، اقتصادی و اجتماعی آنها نادیده گرفته شده است.

بحث

پژوهش حاضر با هدف بررسی اختلال های رفتاری که مانع پیشرفت تحصیلی دانش آموزان دیرآموز می شود انجام گردید. همچنین با روش بحث گروهی و

پیشگیری نماید. برپایه گزارش مادران جلسه‌های بحث تا اندازه‌ای توانست در زمینه وابستگی دانش آموزان در انجام تکاليف منزل و کارهای شخصی موثر باشد.

منابع

بهنیا، ناطمه (۱۳۷۵). بررسی اختلال رفتاری کودک با اضطراب مادر، پایان نامه کارشناسی ارشد کاردرمانی. تهران: دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی. (ص ۸۷ و ۹۱).

توکلی زاده، جهانشیر (۱۳۷۵). بررسی همه‌گیرشناسی اختلالات رفتار ایزایی و کمبود توجه در دانش آموزان دبستانی شهر گناباد، پایان نامه کارشناسی ارشد روانشناسی بالینی، انتیتو روپرژشکی تهران. (ص ۱۳۸).

حق شناس، ناصر (۱۳۷۸). مقایسه میزان رضایت از زندگی زناشویی والدین در گروه کودکان بدون اختلال و دارای اختلال رفتاری. پایان نامه کارشناسی ارشد روانشناسی بالینی. تهران: دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی. (ص ۱۱۲).

رسولی، اعظم؛ خسروپور، مهرانگیز (۱۳۷۹). بررسی اختلالهای رفتاری در مراجعین مرکز اختلال ذهنی پویا. پایان نامه کارشناسی کاردرمانی تهران. دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی. (ص ۵۶).

سلیمانی اشکوری، هادی (۱۳۵۵). روانپرژشکی کودکان و نوجوانان. تهران: انتشارات چهره. (ص ۲۲).

سهامی، محمدولی (۱۳۷۳). خانواده ناهنجار و کودک بیمار. سمینار بررسی و پیشگیری اختلالات رفتاری و روانی در کودکان و نوجوانان. دانشگاه علوم پزشکی زنجان.

سیف نراقی، مریم؛ نادری، عزت ... (۱۳۷۱). اختلالات رفتاری کودکان و روش های اصلاح و ترمیم آن. تهران: دفتر تحقیقات و انتشارات بدرا. (ص ۱۷).

عشایری، حسن (۱۳۷۶). گزارش کارگاه مشورتی سطح‌بندی خدمات توانبخشی تهران (پنجم و ششم

سبب بروز اختلالهای رفتاری در کودک می شود (استونین^۱، برادی^۲، بورک^۳، ۱۹۹۱، به نقل از بهنیا، ۱۳۷۵).

ناسازگاری والدین که گاه با ناهمجواری رفتاری و روانشناختی مادر نیز همراه است، مهمترین عامل بروز اختلال رفتاری در کودک می باشد (بولی، ۱۹۷۱ به نقل از سلیمانی اشکوری، ۱۳۵۵). اضطراب مادران عامل تشدید کننده اختلال رفتاری در کودکان است (پرسون^۴ و کارل^۵، ۱۹۹۱).

نقش کمرنگ پدران در پذیرش مسئولیت های مربوط به کودک اعم از مراقبت، آموزش، پیگیری درمانی سبب خستگی و اضطراب مادران شده بود (تنها ۲ نفر پدر همکاری پیوسته داشتند). در پژوهشی پیرامون اختلال اضطرابی مادران نشان داده شد که مادران مضطرب شانس بیشتری در زمینه وابستگی کودکانشان به خود دارند (برسلا^۶، ۱۹۸۷، به نقل از مطلبی، ۱۳۷۸).

دشوار بودن پذیرش کودک دیرآموز با توانایی ها و ناتواناییهای خاص خود از سوی مادر و کوشش در راستای طبیعی جلوه دادن او به اجتماع از سوی دیگر و بدبانی آن استرس های بی شمار ترس از آشکار شدن معلولیت کودک مشکلات زیادی را در ارتباطات اجتماعی خانواده و رفتار با کودک ایجاد نموده بود. مشاهده دانش آموزان (در کلاس، حیاط، اتاق کاردرمانی) نشان داد که بیشتر اختلالهای آنان در زمینه سازگاری گروهی و اختلالهای عادتی (مانند ناخن جویدن، جویدن مداد، تکه کردن پاک کن، جویدن لب) بود. بولی (۱۹۷۱، به نقل از سلیمانی اشکوری، ۱۳۵۵) بر این باور است که یکی از عوامل مؤثر خانوادگی در بروز اختلال رفتاری عدم تعامل صحیح کودک با والدین است.

مشاوره با والدین در زمینه شناخت و درک اختلال رفتاری کودک و ارائه راههای رویارویی با اختلالهای خاص می تواند از بروز مشکلات رفتاری بعدی و ایجاد حلقه معیوب رفتاری (ناشی از تعاملات نادرست)

- Barker, P. (1995). *Basic Family Therapy*. London: Collins. (P.P. 127-153).
- Kaplan, H. I., & Sadok, B. J. (1995). *Comprehensive textbook of psychiatry, (5th ed.)*. Baltimore : Williams & Wilkins. (P. 1025).
- Person, J., & Carol, J. (1991). *Family communication and health*. Paper presented at the Annual Meeting of the International Communication, 23-27 May. (P. 27).
- Rutter, M. (1967). A children's behavior questionnaire for completion by teachers. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 8, 27-35.
- فروع الدین عدل، اصفر (۱۳۷۲). تأثیر بکارگیری روش آموزش مهارت‌های اجتماعی در بهبود اختلال رفتاری اختلال گرانه کودکان. پایان نامه کارشناسی ارشد روانشناسی بالینی. انتیتو روانپزشکی تهران. (ص ۴۱).
- مطبلی، مهرداد (۱۳۷۸). بررسی میزان شیوع اختلالات اضطرابی در بین دانش آموزان مقطع ابتدائی شهر بورکان. پایان نامه کارشناسی ارشد روانشناسی بالینی. تهران: دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی. (ص ۳۱).
- ميرفلagh نصيري، سيد حسين (۱۳۷۸). بررسی اعتماد به نفس در کودکان مبتلا به کمبود توجه و تمرکز همراه با بيش فعالی در مجموعه روانپزشکی بیمارستان امام حسین. تهران: دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی. (ص ۳۰).

Andeesheh
Va
Raftar
النهضه و رفاقت

۷۲

هرم اشتراک فصلنامه اندیشه و رفتار

بهای اشتراک سالانه ۳۰۰۰۰ ریال، برای دانشجویان با تخفیف ۲۴۰۰۰ ریال، برای خارج از کشور ۱۰۰۰۰۰ ریال، تک شماره ۸۰۰۰ ریال، برای دانشجویان ۶۰۰۰ ریال. خواهشمند است مبلغ حق اشتراک را به حساب شماره ۴۵۰۱۴ بانک رفاه کارگران شعبه دانشگاه علوم پزشکی ایران بنام درآمد اختصاصی معاونت پژوهشی که قابل پرداخت درکلیه شعب بانک رفاه کارگران می باشد واریز بفرمایید و اصل فیش را به دفتر نشریه ارسال نمایید. به فتوکپی فیش ترتیب اثر داده نخواهد شد.

تحصیلات:	شغل:	اینجانب:
فصلنامه اندیشه و رفتار را دریافت نمایم.	مايلم از تاريخ	مايلم از تاريخ
از شماره سال	تاریخ شروع اشتراک	تاریخ شروع اشتراک
پلاک خیابان کوچه	شهر	آدرس: استان
تلفن	صندوق پستی	کد پستی
ریال وجه اشتراک به پیوست ارسال می گردد.	ضممنا" اصل فیش واریزی به مبلغ	ضممنا" اصل فیش واریزی به مبلغ

نشانی مجله: تهران، خیابان طالقانی، اول کوچه جهان، پلاک ۱، انتیتو روانپزشکی تهران
کد پستی: ۱۵۶۳۶

صندوق پستی: ۷۵۳۷۸۴۲-۳۴۴ تلفن: ۰۳۴۴-۱۵۷۴۵ فاکس: ۰۳۴۷-۷۵۳۳۸۴۷